

С. У-су
вс СД

II 1150

ПРОГРАМА НА ЛЕКЦИИТЪ

ПО

III g-76

ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКОТО ПРАВО

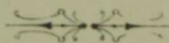
(сравнително съ историята на славянското право)

ЧЕТЕНИ ОТЪ

С. С. БОБЧЕВЪ

на юридическия факултетъ при Българския Университетъ.

І и ІІ СЕМЕСТРИ.



СОФИЯ

Печатница на П. М. Бжзайтовъ
1906.

СЪКРАЩЕНИЯ И ОБЯСНЕНИЯТА ИМЪ :

- З. С. Л. — Законъ Соудный Людмъ.
К. З. — Крумово Законодателство.
Р. N. Р. — Responsa Nicolai Papae ad Consulta Bulgarorum.
Р. П. — Русская Правда.
Д. З. — Душановъ Законникъ.
Н. З. — Наказателенъ законъ (новиятъ у насъ).
М. Сб. — Сборникъ за нар. умотворения и пр. издаванъ
отъ мин. на нар. просв.
СПС. — Периодическо Списание на Бълг. Книж. Д-во въ
София.
Ж. М. Н. П. — Журналъ Министерства Народнаго Про-
свѣщенія (рускиятъ).
-

ПРОГРАМА

НА ЛЕКЦИИТЪ ПО ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКОТО ПРАВО.

(Първи семестъръ)

ВЪВЕДЕНИЕ.

1. Прѣдметъ на историята на българското право. Опрѣдѣление.

2. Тритѣ становища при изучаване на правото изобщо: догматическо, философско, историческо. Появление на историческото изучаване.

3. Историческата школа и нейнитѣ заслуги.

4. Историята на правото като самостоятелна научна дисциплина.

5. Три стѣпала въ историята на правото: национално, племено, всечеловѣческо.

6. Появление, значение и задача на историята на българското право. Научна и практическа задача.

7. Методитѣ въ историята на бѣлг. право: индукция и дедукция. Сравнително-историческия методъ. Фримановото тройствено дѣленіе на категориитѣ причини въ обществ. явления. Ковалевски и Коркуновъ.

Допълнителни методи: етнографически: прѣживѣльци; архелогически.

8. Правото на българската правна история за отдѣлно съществуване.

9. Литература по историята на българското право.

Освѣтъ съчиненията по българската история и етнография на Юр. Вене-

линъ, Гильфердингъ, В. Макушевъ, Е. Голубински, К. Иречекъ, М. Соколовъ, Ѳ. Успенски, К. Радченко, А. Пипинъ, Т. Флорински и др. у руситѣ; Ив. Д. Шишмановъ, Д-ръ Милетичъ, Д-ръ А. Тодоровъ, В. Златарски и др. у насъ:

П. В. Оджаковъ. История на българ. право. Ч. Обща. Кн. I. Видинъ. 1894. Ч. II. Кн. I. Русе. 1893. — Родопски. Нѣщо върху стародивното законодателство. Ст. въ СПС. 17. — Д-ръ В. Балджиевъ. Историческото развитие на нашето право. сп. Мисль. II ч. — Ф. Зигель. Лекции по слав. право. За България. Статия прѣв. отъ М. П. въ Юридически Прѣгледъ 1893, съ прѣдговоръ отъ С. С. Бобчевъ.

Чужди ръководства по историята на правото: Charles Comte. Traité de législation, 1827. 4 т. — Хенри Менъ, Ancient Law. 1861. По руски: Древнее право. СПб. 1873. — Неволлинъ, Энциклопедія законовѣдѣнія. 1839. Особно втория томъ. — М. Капустинъ. История права. Ч. I. Яр. 1872. — Charles Letourneau. L'évolution juridique dans les diverses races. 1891. М. Ковалевскій. Первобытное право. 2 т. I родъ II семья. М. 1886 — 1887. — Отъ сѣшия. Современный обычай и древній законъ. М. 1886.

Отъ историитѣ по руското право могатъ да служатъ като помагала: Ѳ. И. Леонтовичъ. История русскаго права. Введение. 1892. Н. П. Загоскинъ. Ист. права р. народа. Т. I. Вв. I. — В. И. Сергѣевичъ. Лекции и изслѣдованія по ист. р. права. СПб. Има нѣколко издания. — М. Ф. Влади-

мірскій-Будановъ. Обзоръ исторіи русскаго права. Кіевъ. Има нѣколко изданія. — Отъ чехскитѣ: Н. Irešek. Slavanske pravo v Cechah a na Morave. Praha. 1863. Има и нѣмски прѣводъ. — Подробна литература вижте въ моитѣ: Старобългарски правни паметници. С. 1903.

ИЗТОЧНИЦИ.

Источници на старото българско право и тѣхната история.

Обща бѣлѣжка.

Шо е источници на правото и на историята му. Разлика. Външна и вътрѣшна история на правото.

1. Обичаятъ като правни източникъ.

1. Обичаятъ като източникъ на старото бѣлг. право. Литература и история на разработване бѣлгар. обичайно право.

Вж. подробно за литературата — въ моитѣ брошури: 1. Нѣколко думи за бѣлг. обичайно право Пловдивъ. 1893 г. — Ср. За събирането и изучаването на народн. юрид. обичаи. Пловдивъ 1883 г.

2. Обичай, обичайно право: опрѣдѣление, произхождение и развитие.

3. Учението на Пухта и Савини за обичайното право. Критика на това учение: Бьозелеръ, Майеръ, Данквартъ, Иерингъ, Карасевичъ, проф. Сергѣевичъ.

4. Форми на проявление и на обработване обичайното право: народна, съдебна и научна.

5. Задължителната сила на обичайното право. Учение на Савини, Пухта и новитѣ гледища.

6. Признаци на обичайното право. По кой начинъ се доказва то прѣдъ съдилищата?

7 Два вида обичайно право; повсемѣстно и мѣстно; общо и частно.

8. Недостатѣци и критика на обичайното право. Задача на обичайното право у насъ.

9. Външни влияния върху развитието на старовѣрмското обичайно право: 1 византийско влияние, 2 феодализъмъ; 3 турско влияние; 4. разни влияния.

10. Какъ обичаятъ става законъ?

II. Писменни правни паметници и закони.

Литературата е посочена въ рѣководството: Старобългарски правни паметници отъ С. С. Бобчевъ. София 1903 г.

Тукъ се напомнятъ: С. E. Zachariae von Lingenthal, Die Griechischen Nomosponos. 1877. — Historia juris Greco-Romano delineatio 1837. — Geschichte des Griechisch-Röm. Rechts. III из. 1892 г. — Mortreuil, Histoire du droit byzantin, три тома. Paris. 1843 - 1846. — Азаревичъ Ист. виз. права. Яросл. 1877. — В. Г. Васильевскій. Руско-виз. отрывки Ж. М. Н. П. 1875—1880. — Законодательство иконоборцевъ. Ib. 1878. 1879. — Ф. Успенскі. Русь и Византия, 1888. — Баронъ Розенкамфъ. Обзоръ нѣкормчей книги. Вт. изд. 1839. — П. Срезневскій. Обзоръ нѣдрев. руск. списковъ кормчей книги. СПб. 1857. — А. Павловъ. Первоначальный славянорусскій номоканонъ. Каз. 1869.

1. Най-ранни паметници на българското право до покръстването: Крумовото законодателство; — текстъ по Свида: литература; разни мнѣния: Гильфердингъ, Богишичъ, Раковски. Прѣгледъ на петьтъ наредби на Крумовото законодателство. Прѣстѣпления и наказания съдържани въ К. З. — Сравнение съ R. N. P. и Z. C. Л.; Д. З.

2. Първоначалната Кърмчия (Схоластикова) и разнитѣ ѣ прѣписи и редакции. Литература. — Прѣводачъ и прѣнасяне въ другитѣ славянски земи. Съдържание — Двѣтъ редакции на номоканона.

3. — Фотиевата (Светославовата) Кърмчия и нейния прѣводачъ. Отлика на Фотиевата отъ Схоласти-

ковата Кърмчий. — Кърмчийа въ България прѣди и при турското владичество. — Практическо значение на Кърмч. — Арменопуло.

4. — Печатането на Кърмчийа въ Русия. Съдържание на К. и сетнѣшната ѝ сѣдба у южнитѣ славянски православни народи. — Практическото ѝ значение въ православнитѣ черкови до сега. Кърмчийа у насъ въ ново врѣме.

5. — Законъ Соудный Людѣмъ. Литература.

Текстътъ се срѣща у Дубенскій — Русскія достопамятности. II-а ч. 1843. Павелъ Строевъ. Софійскій Врѣменникъ или Русская Лѣтопись I-а ч. М. 1820-1821. — Полное собраніе руск. лѣтописей. Т. VI. 1853. — Срезневскій. ц. с.. На български. Г. Данаиловъ. Единъ паметникъ на старото бѣлг. право. М. Сб. XVIII. — С. С. Бобчевъ. Старобѣлг. правни паметници. София. 1903.

Трудове по изучването му у насъ. Авторството. Епоха на появяние. Законодателенъ паметникъ ли е З. С. Л. ?

6. — Двѣтѣ редакции: кратка и обширна на З. С. Л. Коя е по-

стара? Характеристика на двѣтѣ редакции.

7. — Сравнителното изучване на З. С. Л. и Еклогата на Льва Исавлянина и Константина Копронима. Прилики и отлики.

8 — Хрисовули. (Литература въ „Староб. правни паметници“). а) опрѣдѣление, б) съдържание, в) форма. — Значение на хрисовулитѣ за нашата историко-правна наука. — Кратко запознаване съ тѣхъ. — Сравнение съ византийскитѣ, влашкитѣ и др. хрисовули. — Турскитѣ фирмани.

9. — Договори. Опрѣдѣление. По-познатитѣ договори. Законодат. характеръ на староб. договори.

10. — Жития, надписи, записи, писменни свидѣтелства отъ старо врѣме. — Византийски, арабски, готски, славянски и др. хронографи.

11. — Турскитѣ законодателни паметници и др. наредби като спомагателни източници за историята на бѣлг. право. — Екзархийскитѣ уставъ. — Новитѣ български закони.

I. ИСТОРИЯ НА СТАРОТО ДЪРЖАВНО ПРАВО.

1. — Моменти до и слѣдъ основаването на бѣлг. държава, които иматъ значение за историка-правникъ:

- а) Заселване на славянитѣ;
- б) Идването на Аспаруха на полуострова и основаването на българската държава (679);
- в) Покръстване (864);
- г) Епохата на Симеона и неговата държавна програма;
- д) Царь Петровото царуване;
- е) Обществено-държавното значение на богомилството;
- ж) Асѣнвци и западно българско царство; Македонскитѣ Шишмановци.

з) Причини за падането на българското царство, първо—подъ византийци и послѣ—подъ турци.

2. — Източници и литература:

Източници: Хрисовули; — Договори; Надписи; Хроники и разни писм. паметници по българската история.

Литература. Византийскитѣ хроники: — Прокопий, Менандръ, Маврикий, Лъвъ Философъ Теофанъ, Лъвъ Дияконъ, Константинъ Багрянородний. Трудовѣтъ на всички тия и други виз. хроники сж издадени въ „Corpus scriptorum historiae Byzantinae. Ed. Nibuhrii. Bonn. 1837. 47 тома.

Слѣдъ това идатъ трудовѣтъ, които по-близо засѣгатъ стария български исторически животъ и държавенъ строй, каквито: на Макушевъ Раковски, Дринъвъ, В. Златарски, Маѣвъски, Васильевски. С. М. Соловьевъ. Историята му за Русия, първитѣ токове и статия: Очеркъ нравовъ, обычаевъ и религии славянъ преимущественно восточныхъ во времена языческия. — В. Дьячанъ. Участіе народа въ верховной власти въ слав. государствахъ. В. 1881. — И Собестянскій. Ученіе о нац. особенностяхъ характера и юрид. быта древнихъ славянъ. Х. 1892. — И. Смирновъ. Очеркъ культурной исторіи южныхъ

славян. Каз. 1902. — Трудовѣтъ за Душ. Законникъ на Ф. Зигель, Новаковичъ, Флоринскій и Д-ръ К. Иречекъ. Херменгилдъ Иречекъ. ц. с. Подробно върху литературата по ст.-бѣлг. държавно право вижте въ моята крит. студия за Бѣлг. население въ срѣднитѣ вѣкове отъ Занетовъ. СПС. 1902 LXIII. — П. В. Оджакъвъ: История на българското право. Ч. Обща. Книга I. Обзорніе господарственния и общественъ животъ на българитѣ. Вид. 1894. — Г. Занетовъ. Бѣлг. население въ срѣд. вѣкове. Историко-юр. скици. Русе. 1902. — Сборникитѣ на юрид. общаи на Богишичъ, С. С. Бобчевъ, Д. Мариновъ и др материяли въ М. Сб.

I. ТЕРИТОРИЯ.

1 — Елементитѣ на най-ранната територия на българ. държава: територия, население княж. власт.

— Термини, употребявани за означаване на бѣлг. държава? а. земя; — б. област (власт); в. страна; — г. държава. Чужди термини.

3. — Вънкашниятъ съставъ на българскитѣ земи. Прѣдѣли и движение въ тѣхъ.

4. — Вътрѣшниятъ съставъ на земята: общини (села и катуни), градове (градища), жупи (хора) и области; краища.

II. НАСЕЛЕНИЕ.

1. — Етнографическиятъ съставъ на населението. Асимилиране на славяне и бѣлгаре. — Чужди народности въ бѣлг. държава.

2. — Социалниятъ съставъ на населението: классове и занятия: болѣри и духовенство, свободни и зависими людие.

3. — Произхождение на болѣрството; разнитѣ категории болѣри: голѣми и малки, вътрѣшни и външ-

ни. Права, обязанности и привилегии на болѣритѣ.

4. — Духовенството като отдѣленъ класъ. Произхождение и роль. — Езическо врѣме и слѣдъ крѣщеніето, — Права и обязанности на духовенството.

5. — Българската църква. Мънастири: разни категории мънастири. — Права и привилегии.

6. — Зависимитѣ селяни. Съотношенията и характеристика на парици (меропи), отроци и свободни людие.

7 — Имало ли е робство въ стара България? Доказателства за и противъ. Съврѣмenni паметници и народни умотворения.

8. — Свободни людие: технитари, купци, духовенство.

III. ВЪРХОВНА ВЛАСТЪ.

1. — Произхождение и форми на върховната властъ. Титлитѣ хакавъ, князъ (архонтъ, риксъ, екзархъ) въ рання периодъ.

2. — Царската властъ. Титлата „царъ“. (кесаръ, василевсъ). — Значението ѝ. — Произхождение — Знаковетѣ (инсигнии) на царското достоинство: прѣстолъ, корона, багряница, хоругви.

3. — Права и прерогативи на царската властъ.

4. — *Болѣрски съвѣтъ*. (синклитъ, сенатъ). Съставъ на болѣрския съвѣтъ и вѣдомство.

5. — За народнитѣ събори у славянитѣ изобщо. Съставъ и вѣдомство.

6. — Народниятъ съборъ въ Стара-България и неговата еволюция. Кой, гдѣ, какъ е свиквалъ н. събори? — Какъ се е рѣшавало?

IV. УПРАВЛЕНИЕ.

1. — Характеристиката на старото българско управление. — Централно управление, органи и длѣжности: (деспотъ, севастократоръ, логотетъ, протосевати, севастъ, епикерни, примекюри, страторъ. Еволюцията на тѣзъ служби по-късно, особно у власитѣ.

2. — Органитѣ на областното и мѣстно управление: — жупани; „владаци (владалци) царства ми“ и „владаци по царства ми“.

3. — Органи на общинското самоуправление.

ПРѣДМЕТИ НА УПРАВЛЕНИЕТО.

1. — Полицейската служба. Какви мѣрки сж се вземали за запазване сигурността на държавата и населението; — за благоустройството.

2. — *Просвъщението*. Какви данни има за грижитѣ по просвъщението въ първото и второто българско царства. Кога е най-много обърнало внимание на властѣта.

3. — Народно стопанство и държавни финанси. Тегоби, работи и данъци: прѣки, (димнина, волоберщина, травнина, кошарщина) и косвенни (кумеркъ). — Регалии (мостнина, броднина и др.)

4. — Мѣрки и теглилки.

5. — Военното дѣло.

6. — Пжтища и съобщения.

7. — Монетно дѣло. Значението отъ изучаване старитѣ български монети и какви е имало: златици (перпери), сребърни и мѣдни монети.

(Втори семестръ).

II. ИСТОРИЯ НА НАКАЗАТЕЛНОТО ПРАВО.

Литература.

Ръководства по ист. на руското право на Сергѣевичъ и Вл. Будановъ. — Изданията на Душан. Законникъ отъ Зигель, С. Новаковичъ и Флоринскій. Ланге. Изсѣдованіе объ угол. правѣ Р. Правды (архивъ Н. В. Калачова, 1859). — Маѣовскій, Истор. на сл. законод. (по полски) 6 т. — Х. Иречекъ, Slovanske pravo. — Сборникътъ на юрид. обичаи на В. Богишичъ, С. С. Бобчевъ, Д. Мариновъ, Ch. Letouneau. ц. с. — М, М. Ковалевскій Совр. обичай и древн. законъ. М. 1886.

Общи бѣлѣжки.

Углавното право нѣкога и сега: разлика по обемъ и съдържание. Старото право е обгръщало повече углавна материя. Хенри Менъ за голѣмия обемъ на ранното угол. право. Днешното дѣление на прѣстѣпленията и старото. Частниятъ характеръ на старото н. право.

I. ПРѢСТѢПЛЕНИЯ.

1. Понятие. Съврѣмениятъ формаленъ погледъ. Граница между углавно и гражданско правонарушение. Старииятъ възгледъ е билъ материаленъ: зло, поврѣда или какъто въ слав. право „обида“.

2. Субективниятъ елементъ или проявление на съзнателната воля въ старо врѣме: становища — Роге и Вилда. Вѣрността на Рогевия възгледъ се утвърждава отъ наблюденията върху съврѣменитѣ първобитни общества: виновността

на неодоушувени прѣдмети и животни; сждътъ надъ животни и неодоушувени прѣдмети.

3. Ранно появление оцѣнката на съзнателната воля въ законодателствата. Нашия З.С.Л. и причина на неговото съвршенство. Сравнение съ R.N.P.

4. Елементи на прѣстѣплението. Съврѣмениятъ погледъ: субектъ, обектъ и прѣстѣпно дѣяние. Старото право е различавало субектитѣ по тѣхното обществено положение. На обектитѣ — тоже, се е гледало ограничено: убиване на робъ като изтрѣбление на вещь. Ролята на волята въ прѣстѣплението, по сег. право.

5. Условия, облекчаващи или отстраняващи наказанието сега и въ старина. — Самоотбрана и състояние на крайна необходимостъ.

6. Външна страна на прѣстѣп. дѣйствие: замисълъ, приготвление, опитване; несполучило прѣстѣпление; свършено прѣстѣпление.

7. Рецидивъ по старитѣ славянски паметници; сжшо по З.С.Л.

8. Общи заключения за разликата между старото и ново нак. право: 1) врѣда; 2) смѣсане гражданско и углавно правонарушение; 3) отсъствие на два процеса: граждански и углавенъ.

II. ОТДЪЛНИ ВИДОВЕ ПРЪСТЖПЛЕНИЯ ДЪЯНИЯ.

1. Прѣстжпления противъ личността.

а. Прѣстжпления противъ живота: Убийства — волно, неволно, непрѣдпазливо, умишлено и прѣд-умишлено. — Квалифицировани убийства: чрѣзъ отрова и др. — Отцеубийството и въобще убийството на роднини: Кърмчията. — Убийство на съпружитѣ въ слав. законодателства и обичаи.

Убийства при смекчителни обстоятелства: „въ свадѣ или распрѣ.“ Ненаказуемо убийство по З.С.Л.: случаи.

б. Прѣстжпления противъ тѣла и лична неприкосновенность Тѣлесна поврѣда Съврѣмненото дѣление и старото: кървави рани, посиняване и отнемане на ставъ. Р.П. за послѣдното. — Бой и удари по старото право.

в. Прѣстжпления противъ личната свобода. Продажба на свободенъ човѣкъ; лишение отъ свобода по лъжливо обвинение. З.С.Л. — „Иже свободоу украдетъ“.

г. Прѣстжпления противъ личната честъ. Обида, лъжливо обвинение и клевета, споредъ старото право въобще. Обида съ дѣйствиа и съ думи по славянското (руското сърбското, 49 и 166 стат. ДЗ.) и нашето право: Крумовото законодателство.

д. Прѣстжпления противъ имота. Кражба. — Нашиятъ Н.З. — Опредѣление. — Кражба въ найраннитѣ законодателства; дозволеностъ у иудеитѣ и у индийцитѣ. — Строгостта къмъ крадцитѣ. Furtum manifestum и nec manifestum въ Римъ. — Въ Гърция: кражба на храни и добитѣкъ. — Въ Англия:

кражба, особно за виланитѣ. — Ролта на цѣната на откраднатото. — Подробно обяснение за кражбата споредъ Крумовото законодателство, З.С.Л. и R.N.P.

2. Грабежътъ (чл. 324 Н.З) или разбой и наказанието зарадъ него въ старитѣ законодателства и славянското право. Влиянието на каноническитѣ наредби (Св. Августиновото изречение).

3. Палезъ въ старото право, у първобитнитѣ народи и въ славянското право (Д.З). — Палезътъ по З.С.Л. Палезъ въ градъ и вънъ отъ него. — По непрѣдпазване и слушаенъ палезъ.

4. Потка — глоба за нарушение и увреждане владѣнието.

5. Измамливи и други видове увреждания на имотъ.

II. Прѣстжпления противъ челядта и половата нравственность.

а) Любодѣяния съ насилие; — *б)* Прѣлюбодѣяния и многобрачие. — Двоеженството по З.С.Л. — *в)* Крадене жени и моми (умичка, отмица, raptus mulierum): у индийцитѣ, гърцитѣ, римлянитѣ, германцитѣ. — У славянитѣ: руси, сърби; у насъ: *дѣвичій разбой*. — Народни обичаи. Какъ гледа народътъ на краденето мома насила и на краденето съ съгласие.

III. Прѣстжпления противъ държавата.

Доколко тѣ сж били познати въ старо врѣме: — Perduellio, с. laesae majestatis у римлянитѣ. Случки отъ жестоки наказания въ Римъ, Франция, Англия. — Славянското право; отсѣствие понятието и появляването му въ Русия. — Старото б. право: R.N.P. и З.С.Л.: възстание; бѣгство отъ земята.

IV. Прѣстѣпления противъ религіята и черковата.

Кога сж се появили тоя родъ прѣст. дѣяния? — *Богохулство.*

— Магіята (чародѣйството, *crimen mathematicorum*); врачуването (вѣщици, знахари, *crimen maleficorum*) R.P.N по тѣзи прѣстѣпления. — *Святотатство*: кражба отъ черкова и събличане мъртавцитѣ. —

III. НАКАЗАНИЯ.

А. Понятие и цѣль.

1. Стариятъ и новъ възгледъ върху *характера* на наказанията: частенъ и публиченъ характеръ. Рольта на държавата при появляването на прѣстѣпленията и наказанията.

2. *Цѣльта* на наказ. е била удовлетворението на пострадалитѣ. Отъ тукъ мѣстътъ, възмездие, старата *вражда*, *ius talionis*. Тълкувание на думитѣ *мѣстъ* и *наказание* по старобългар. понятие — Истор. прѣгледъ на наказанията: у евреитѣ, германцитѣ, славянитѣ.

3. *Срѣдства* за ограничение *крѣвната мѣстъ*. Откупътъ; — убѣжището; правото на убѣжище у германцитѣ; — намѣса на черковата; разрѣшение отъ нѣкои крале. Срокове за право на убѣжище. — Р.П. за убѣжището. Нашиятъ З.С.Л. за убѣжището (ст. 16).

Б. Видове на наказания.

1. *Исторически редъ* на появляване; а. крѣвна мѣстъ; б. откупъ; в. сѣдебни глоби и разни наказания.

Крѣвната мѣстъ по паметницитѣ. Условие за да е законна: явностъ. Кой има право да мѣсти; за какви прѣстѣпления?

2. *Откупътъ и глобитъ*. Появление и развитие. Спомаг. фактори: а) диференциация на родовнитѣ съюзи и намѣсата на княза; б) християнството. Покора у чехитѣ и поляцитѣ. — Мѣстъ и откупъ като паралелни явления. — Откупътъ по нашето старо право (вражда, разбой, дѣвичій разбой, конски татъ, гадалство). Кому се дава откупа? Двѣтѣ категории: а) *mulcta, wergeld*, головничество и урокъ, вражда; б) *fredum*, вира, продажа, глоба.

Кой е плащаль откупа? Отговорностъ: емство, кругова порука.

6. *Наказанията по славянско то право*; а) смъртна казнь — арабскитѣ списатели за това, какъ се извършвала у руситѣ; б. членоврѣдителни наказания; в. бой; г. опозорителна, торгова казнь.

7. *Лѣстница на нак. по старото българско право*: 1. смъртно нак.; 2 членоврѣдителни наказания; 3. продажа „съ всѣмъ имѣніемъ“ 4. изгонване; 5. бой (да тепется). 6. лишение отъ свобода: темница. 7. глоба.

8. *Духовни наказания* (епитемии). — Характеръ и назначение. Най-тежко наказание: отлжчване, общение и разобщение съ църквата. Наказание за мирянитѣ: 4 вида епитемии — Епитемии за духовнитѣ; най-тежка: извержение.

III. ИСТОРИЯ НА ГРАЖДАНСКОТО ПРАВО.

ИЗТОЧНИЦИ И ЛИТЕРАТУРА.

ЛИТЕРАТУРА. Освѣтъ трудовѣтъ посочени въ Староб. пр. паметници (София. 1903). А. по български: П. В. Оджакѡвъ. История на бълг. право Ч. II, кн. I. Семейно право и битие: Р. 1893. Отъ сжщ. Обичайно наслѣдств. право. Р. 1885. Д-ръ В. Балджиевъ. Студия върху нашето персон. съпружествено право. М. Сб. за н. ум. IV и др. — Родопски. Стародавното бълг. законодателство. с ПС. С. С. Бобчевъ. Сборникъ на юрид. бълг. обичаи. Ч. I. Семейно право. Пловдивъ, 1897. — Ч. II. Вещи. Наслѣдство. Обществ. С. 1902. Отъ сжщия: Агърълъкътъ (придъ), печатанъ въ СПС. кн. LXIV. Сжщия трудъ съкратено е печатанъ прѣзъ 1906 г. по руски въ Сборникъ статей по славяновѣдѣнію. II. Издава руската академия подъ насловъ: Агырълъкъ (придъ) болгарская кладка. — И. Фаденхехтъ. Система на бълг. вещно право. П. I. Владѣние. Изд. на Хр. Г. Дановъ. Пловдивъ. — Отъ сжщия статии по наслѣдството въ сп. на Юр. Д-во и въ Дем. Прѣгледъ. Освѣтъ тѣзи вж. посочени въ литературата по сжд. право. — Б. по руски: Побѣдоносцевъ, Курсъ гражданскаго права. 3 часть. Пахманъ. Обычное гр. право въ Россіи СПб. — Оршанскій. Изслѣдованія по об. праву. СПб. Ефименко. Нар. юр. обичаи арх. губерніи. (Зн. 1874). Кавелинъ. Взглядъ на истор. развитіе порядка наслѣдованія. СПб. 1860. — С. М. Шпилевскій, Семейныя власти у древнихъ славянъ. 1869. — А. Смирновъ. Очерки сем. отношеній по обычному праву р. народа. М 1878. А. Павловъ. Учебникъ канон. права. М. 1902. — Д-ръ Никодимъ Милашъ. Православно църковно право (прѣводъ на бълг.). София.

I. ЛИЦА.

1. Характеристика на лице и челядъ въ старо врѣме, — Ролята на личността нѣкога и сега. Ста-

рата и сегашна челядъ. — Патриархално произхождение на челядта. Новитѣ възгледи.

2. *Задругата*: 1) Произхождение; — 2) Разпространеностъ нѣкога и сега; — 3) Съставъ; домакинъ; членове; права и обязанности. — 4. Лични и имотни отношения въ з. — 5. Дѣлба. — 6 Опрѣдѣление и юридическо построение на з. — Добри и лоши страни. — 7. Причини за разлагане на з.

1. Съпружески съюзъ.

1 *Бракъ*. Произхождение на брака. Новитѣ възгледи за мѣнитѣ, прѣзъ които е миналъ бракътъ.

2. *Най-раннитѣ исторически форми на брака*: а) крадене; б) бѣгане (пристанване); в) купуване. Слѣди отъ тѣзи форми на брака въ нашия обряденъ ритуалъ, въ обичаи и народни умотворения.

3. *Бракътъ въ християнското врѣме*. Обручение (годежъ). — Условиата за встѣпване въ бракъ: а) възраст, б) свободна воля; в) съгласие на родители; г) дозволение на началството; д) едноженство; е) отсѣтствие роднинство.

4. *Форма за извършването на брака* слѣдъ християнството. Вѣнчанieto. Кога се е появило то

5. *Прѣкращение и разторжение на брака*. Физическа смъртъ; политическа смъртъ; постѣпване въ монашество. — Раннитѣ християнски наредби. — Първитѣ християнски законодателства: Юстин. законодателство. — Законъ Судный Людмъ.

6. *Десеттъ* причини за разводъ споредъ Екзархийския Уставъ.

5 *Взаимни отношения на съпрузитѣ*: а) лични отношения; властта на мъжа въ най-стари врѣмена (*manus mariti*); б) имотни отношения.

8. *Прикя* (зестра). Произхождение на прикята. Римската *dos*. Обяснение на романиститѣ за нейното произхождение. Нашето обяснение: *агърлѣктъ* (придѣ), *кебинъ*.

2. Съюзъ на родители и дѣца

1. *Съставъ и родителска властъ*. — Лицата подчинени на родителската властъ.

2. *Установление на род. властъ*: а) раждане; б) усыновление.

3. *Основания и сжичество на родителската властъ*: а) лични отношения; б) имотни отношения.

4. *Прѣкращение на родителската властъ*.

3. Настояничество (опека).

Настойничество по старото писано право: по Кърмчията. — Настояничество по обичаитѣ.

II. НАСЛѢДСТВО.

1. *Произхождение и развитие на наследственото право* — Отжтствие на наследство въ най-раннитѣ челядни групи. — Какъ се е появило то? — Наслѣдование: а) по нисх. линия; б) по възходяща; в) по странична линия; г) на съпрузитѣ; д) на дѣщеритѣ: подробно разгледване на старитѣ законодателства и сетнѣшното наше обичайно право. — Наслѣдството по ка-

тегория на имота: а) бащини; б) пронии; в) движимости.

2. *Завѣщание*. — Произхождение на завѣщанието. Първоначалното завѣщание. Роль на римското право въ развитието му. Диятикъ. Завѣщанието по законъ и обичай у насъ.

III ИМОТИ.

1. *Прѣдметъ на вещицото право*: а) собственостъ; б) владѣние; в) ползование. Старитѣ и сегашни възгледи.

2. *Появление на собствеността и на личната особено*.

3. *Ранни способности на придобивание собствеността*: а) окупация; б) давностъ. — Други начини за добиване имоти.

4. *Общински земи и имоти*. — Съсобственностъ.

5. *Владѣнието*. — Бащини и пронии въ стара България.

6. *Права върху чужди имоти*. — Служебности (сервитути).

7. *Собственностъ и владѣние въ турско врѣме*. — Най-новото право.

IV. ДОГОВОРИ.

1. *Късно произхождение на договорното право*

2. *Лица, които участвуватъ въ договоритѣ*.

3. *Условия за възникване на договоритѣ*.

4. *Свършване и прѣкратяване на договоритѣ*.

5. *Разни видове договори*: а) мѣна; б) купуване-продаване; в) дарение; г) заемъ; д) наемъ: на лица и на имоти; е) залогъ; ж) поржчителство.

IV. ИСТОРИЯ НА СЪДЕБНОТО ПРАВО.

Литература.

В. Сергѣевичъ. ц. с. — М. Владимирскій Будановъ. ц. с. — Мацѣовскій, *Historia prawodawstw slawianskich*. Второ изд. 6 тома. Варшава. 1856 — 1858. — С. Новаковичъ. Законик Цара Стефана Душана. Б. — Богишичъ: *Zbornik*; — *Pravni običaji u južn. slovena*; — *Pisani zakoni na slovenskom judu*. — А. Иовановичъ. Доказна средства у нашем старом законарству. Б. 1888. — Менъ ц. с. — Fustel de Coulanges. *La cité antique*. — D-r Ch. Letourneau. *L'évolution juridique*. — Френскитъ правни истории на Есменъ, Виоле, Брисо. — Нѣмскитъ — на Брюнеръ, Шулте.

1. СЖДОУСТРОЙСТВО.

А. Дохристиански периодъ.

1. *Произхождението на сждилищата. Самосждъ и кървава мѣстъ.* Заченкитъ на правосъдието въ най-дълбока старина. Първитъ му проявления: самосждъ. Отличителна черта на самосжда: явността за обществото. — Кървавата мѣстъ, възмездие или *jus talionis*. Слѣди у първобитнитъ народи: въ Африка, у Осетинцитъ, у южнитъ славяни. Какъ гледатъ южнитъ славяни на този, който не си отмѣсти. — Слѣди на самосжда въ юридическитъ паметници: Р.П.; З.С.Л.; R.P.N. Самосждътъ въ народ. пѣсни и обичаи.

2. *Помирителенъ сждъ. Посрѣдници.* Появлението на спогодбата и откупа (*compositio*) като втори стадий въ еволюцията на сжда.

Посочвания на посрѣднически сждъ въ паметниците: Козма Пражски за Чехия. Подробно разглеждане обряда на спогодба или помиреніето съ откупъ у южнитъ славяни. Описанието на „мир ради мртве главе“ и „мир о ранама“. — Слѣди на композиционния периодъ у насъ: хрисовулитъ; народнитъ умотворения; приказката: човѣшкото око е ненаситно. (Ш., С.У. кн. III 1885). Пѣсенъта за Янкула и Секула, МСб. II. — С. С. Бобчевъ, Сб., I т.

3. *Първитъ сждилища.* Какъ сж се появили тѣ; редомъ и слѣдъ посрѣдническия сждъ. Родоначалниците и челядното правосъдие, като прототипъ на всѣки обществень, държавень сждъ — изобщо. — Бѣлг. нар. обичаи за челядното правосъдие. Еволюция: домакинъ-сждникъ, общински старѣй, жупанъ (воевода), князь.

4. *Княжески сждъ.* Какъ се е появилъ. Обяснението на Ковалевскій: съ намѣсата на Княжеската власть при спогодбата, или при изпълнението. Миѣнието на Зигель: религиозна власть на Княза у Славянитъ.

Б. Слѣд-християнски периодъ.

1. Духовни сждилища. Организация и подсждность.

2. Свѣтски сждилища: кефалии, жупани, царски сждъ, държавень свѣтъ и народень съборъ. Организация и подсждность.

3. Народенъ сждъ въ България прѣди и слѣдъ пркрѣстването. Общинско и еснафско правосудие въ турско врѣме.

4. Феодално правосудие: бо-лѣри-владалци; мѣнастири и тѣх-ниятъ сждебенъ имунитетъ.

2. СЖДОПРОИЗВОДСТВО.

§ 1. Викане и явяване странитѣ прѣдъ сждъ.

Лично викане или чрѣзъ прис-тави (коморници). Доброволно прѣд-ставление. По-сетнѣшно участие на властѣта. Какъ и защо се е намѣ-сила властѣта? Странитѣ въ про-цеса: физически и юридич. лица. Юрид. лица въ углавния процесъ, като подсждими. — Пря, шѣпти и клевета споредъ З.С.Л.

§ 2. Сждебно дирене.

А. Най-ранното състезание.

Сждебниятъ дуелъ като състе-зание между странитѣ; свѣдѣния за него у Спенсера, Летурно и др. Свѣдѣния почерпани въ старата класическа история.

Дуелтъ като сждебно дирене у римлянитѣ, споредъ Гая (*Legis actio sacramentum*). — Сждебниятъ по-единкъ изобразенъ въ Илядата отъ Хомера: тритѣ момента въ сцената. — Сждебниятъ поединкъ, споредъ старото чехско право. *Samrus* и *Pugna duogum* въ варварскитѣ прав-ди. — Двубоятъ у чехитѣ, у по-ляцитѣ, у руситѣ.

Дуелтъ въ българскитѣ народ-ни пѣсни и пословици.

Б. Доказателства прѣдъ сжда.

1. Признание. Признанието въ езическа България (R.P.N.). Из-

мжчванията при самопризнание. На-ши пословици по прѣдмета.

2. Клетвата като доказателство. Клетва и на двѣтѣ страни. Назва-ването на к. въ старитѣ помет-ници: присяга и рота. — З.С.Л. за клетвата. Пословици. — Клетвата споредъ нашето обичайно право. Начинъ и форми на заклеване.

3. Свидѣтели — като очевид-ци (*testes de veritate*). Разлика между свидѣтели и съклетвеници. Еволюцията на свидѣтелитѣ отъ съклетвеницитѣ (*conjuratores*) или очистницитѣ. — Лошото гледане въ най-ранното врѣме на съобщите-литѣ-свидѣтели. Строгитѣ изиска-ния на старитѣ законодателства за условията да бжде нѣкой свидѣ-тель, — Законникътъ на Ману, Германскитѣ правди. Р.П. Нашиятъ З.С.Л (чл. 7).

Положения, които могатъ да се теглятъ за свидѣтелитѣ по З.С.Л. Видоки (свидѣтели) и послухи: пра-ви ли разлика З.С.Л.; какъ да раз-бираме двойното употребление на терминитѣ? Качества.

Разлика между Законъ Судный Людмъ и Еклогата за свидѣтелитѣ. Сравнително изучване въ З.С.Л. на текста: „рабъ ли, свободникъ ли послуухъ да биваеетъ“. — Броятъ на свидѣтелитѣ по З.С.Л. и Еклогата.

4. Ордалиитѣ като доказа-телства. — Що е ордалия (Божи сждъ). Думата *ordal*, *Urtheil*. Про-изхождение на ордалиитѣ. Въ що се състоели ордалиитѣ?

I Вода. а. Ордалия чрѣзъ сту-дена вода: газене дълбокъ виръ и отъ двѣтѣ страни — Хвърляне въ студена вода. — Студена вода у сърбитѣ. Кара-Георги и хвърля-

нето въ студена вода вѣщицитѣ. 6 *Горѣща вода* (котелъ съ прѣстенъ или гвоздей).

II. *Нажежено желѣзо*: 1) ржчно желѣзо; 2) ралото (лемеша). Обрядътъ на носене горещото желѣзо у сърбитѣ.

III. *Отрова*. — Тангенътъ у африканскитѣ диваци и у ховаситѣ. Ордалия чрѣзъ отрова у иудеитѣ (вж. книгата Числѣ). Ордалиитѣ у перситѣ, въ Византия, у индийцитѣ по Кодекса на Ману (4 вида инд. ордалии за разнитѣ класове).

Ордалиитѣ у славянитѣ. Мнѣнието на Лелевелъ, че сж германска особеностъ. Ордалиитѣ у чехитѣ, въ Полша и Русия. Ст. 106 на Душ. Законъ. Сърбската *мазия* и мнѣнието за нея на Вукъ Караджичъ.

Божиятъ сждѣ въ нашенско споредъ обрядитѣ, народнитѣ умотворения и юридическитѣ пословици. Нистинаритѣ въ Малко-Търново. — Натемията въ Д. Мариновата „Жива Старина“. — Пѣсень за кралъ Матлия и за тритѣ му сестри. Нови данни за божия сждѣ.

4. **Клетвата (присягата) като ордалия**. Първоначалната клетва не е била за да се каже истината. Съклетничеството и неговото значение за оправдаване на виновнитѣ. Произхождение на съклеветницитѣ (присяжницитѣ) отъ роднинския съюзъ. Послухитѣ по З.С.Л. изобшю били ли сж свидѣтели или съклеветници. — Броятъ на съклеветницитѣ и какъ сж рѣшавали тѣ. Произхождение на журитѣ и на свидѣлитѣ отъ съклеветницитѣ.

5. **Послѣдния еволюция на доказателствениитѣ срдства**. Ограничение на ордалиитѣ: запрѣ-

щение на ордалиитѣ и на двубоя; — откупване отъ двубоя; по-лекитѣ ордалии за по-благороднитѣ, като ограничително срдство. — Появление на други доказателства.

6. **Писмени документи**. Вишодолскитѣ статутѣ и други стари паметници не даватъ никаква доказателствена сила на писмен. документи. — Другъ противенъ погледъ. Råd gråva zemského. Чехскитѣ дъски. — Нѣмскитѣ паметници и възгледѣ въ полза на писменнитѣ доказателства.

Старото бѣлг. право за писменнитѣ документи.

Черти и рѣзи на Черноризецъ Храбъръ. — Ржбоши и четали и тѣхното значение въ старината у насъ. — Ранното появление на писменни документи у насъ; доказателство за това. Писмени документи отъ старо врѣме; слѣди за ранната писменностъ въ народния говоръ (прѣписано).

7. **Сводъ и лице**. — *Сводътъ* дири отъ кого е взето краденото нѣщо. Държателтъ трѣбва да го посочи. Трояко свършване на свода. — *Лице* или „що си личи“ (corpus delicti). Кой отговаря за убития отъ неоткритъ авторъ, ако corpus delicti е въ общината, ако е въ околията, между двѣ общини и пр. — *Потеря*.

§ 3. Изпълнението на рѣшението и присждата.

Най-старото изпълнение — доброволно. Втори стадий — поржчителство. Трети стадий — насилствено изпълнение. — Произхожде-

ние на насилственното изпълнение отъ органитѣ на властѣта. Чешкиятъ сждъ и неговитѣ формалности за изпълнението.

Изпълнението въ нашенско. — Слѣди въ нашитѣ паметници за изпълнението. Глобари, глобници и прахтори въ стара България. Текстътъ: „ни сждити, ни связати, ни глоба възяти“ въ хрисовулитѣ.

§ 4. Потжжвания прѣдъ по-горенъ сждъ.

Раннитѣ правни срѣдства. Първоначално рѣшението е било непо-

грѣшимо, когаго го е издавалъ князь Мисль за оплакване се е появила прогивъ делегиранитѣ сжди: Иудея, Спарта, Римъ; — срѣдни вѣкове. — Вторично разгледване на дѣло като първи стадий на апелативно производство. Оплаквания противъ рахимбургитѣ у германцитѣ. Сждане надъ рахимбургитѣ и промѣна на присждитѣ имъ. — Потжжвания въ стара България. — Сждебна иерархия и византийскиятъ порядкъ, като косвени доказателства за сжшествуване на потжжвания.